

Slovanská knihovna ve své minulosti, současnosti a budoucnosti

---

Úvod

Slovanská knihovna při Národní knihovně ČR je bezpochyby významnou složkou českého knihovnictví. Pro studium všech historických, kulturních, literárních a lingvistických oborů spojených se slovanskou problematikou představuje tato vědecká specializovaná knihovna, která na konci letošního roku oslaví již 80 let své existence, ve středoevropském regionu zcela nepostradatelný základ. V průběhu svého vývoje se z hlediska velikosti a složení fondu vypracovala do pozice největší středoevropské a jedné z nejvýznamnějších evropských i světových knihoven pro oblast slavistiky. Svým zaměřením, poutavou historií, specializovaným knižním fondem, stejně jako výstavními, kulturními a vzdělávacími aktivitami či publikační činností se značně vymyká z představ o běžné knihovně. Stejně jako všechny knihovní instituce stojí rovněž Slovanská knihovna v současné době před mnoha problémy a výzvami vyplývajícími z mohutného rozvoje informačních technologií a z výrazného „zmenšení světa“ způsobeného ohromným zrychlením komunikace a usnadněním výměny informací a dat. V následujících řádcích mají být, kromě obecného připomenutí základních údajů o knihovně a zhodnocení jejích aktivit, představeny alespoň některé z aspirací a plánů, jež čekají na řešení v několika příštích letech proto, aby si Slovanská knihovna svou výlučnou pozici udržela.

Z historie

Již samy okolnosti založení Slovanské knihovny předznamenávaly vývoj, jímž knihovna v dalších desetiletích

procházela. Vznikla roku 1924 jako Ruská knihovna ministerstva zahraničních věcí. Roku 1927 se začalo s budováním oddělení, která se věnovala ostatním slovanským zemím a národům (došlo k přejmenování na Slovanskou knihovnu ministerstva zahraničních věcí), a díky štedré podpoře svého zřizovatele knihovna rychle získávala na objemu a tím i na významu. Roku 1929 se přestěhovala do nově adaptovaných prostor v podkroví Klementina, v nichž sídlí dodnes. V meziválečné době získala knihovna větší svých unikátních sbírek rukopisů a starých a vzácných tisků. Roku 1939 došlo k jejímu podřízení ministerstvu školství a národní osvěty, ale již roku 1942 byla Slovanská knihovna okupační správou připojena k tehdejší Zemské a univerzitní knihovně (dnešní Národní knihovně ČR). Po válce došlo roku 1948 k jejímu opětovnému osamostatnění. V prvním poválečném roce byla do knihovny přiřazena jedna z jejích nejvýznamnějších částí – knižní, časopisecká a novinová složka Ruského zahraničního historického archivu (RZHA), jenž byl v roce 1923 – poté, co Československo přijalo na své území mnohatisícovou skupinu ruských emigrantů – založen Zemgorem (Sdružením ruských zemských a městských činitelů v Československé republice), v březnu 1928 předán ministerstvu zahraničních věcí a jehož úkolem bylo soustřeďovat archivní dokumenty a tištěnou produkci k dějinám společenských, politických a revolučních hnutí v Rusku v 19. a na začátku 20. století a mapovat činnost ruské, ukrajinské a běloruské protikomunistické emigrace po celém světě. V souvislosti s reorganizací vědeckých knihoven byla roku 1958 Slovanská knihovna přičleněna jako autonomní celek ke Státní knihovně ČSR. V tomto pro obě strany výhodném svazku, ztělesňovaném dnes Národní knihovnou ČR a Slovanskou knihovnou coby jejím přidruženým útvarem, setrvala dodnes. Slovanská knihovna jako specializované pracoviště má vlastní oddělení doplňování fondu, zpracování fondu i oddělení služeb.

V průběhu 90. let bylo ve Slovanské knihovně, podobně jako v ostatních knihovnách a vlastně v celé společnosti, uděláno mnoho pro nápravu zaostalého stavu způsobeného komunistickou totalitou. Kromě nápravy nedostatků se před knihovnou otevřelo široké pole nových pracovních metod stejně jako možností a způsobů uplatnění.

O odborném postavení a významu knihovny svědčí mimo jiné fakt, že heslo „Slovanská knihovna“ bylo zařazeno jako samostatný bod do rozsáhlé Encyklopedie českých dějin, připravované Historickým ústavem AV ČR.

Knihovní fond

Během 90. let došlo k doplnění velkého množství dříve prohibitivní literatury západní proveniencí. V zaplňování těchto čtených mezer významně pomohli mnozí dárci (většinou čtenáři a příznivci Slovanské knihovny), mezi nimiž lze jmenovat N. Szařawala z Mnichova, N. Žekulina z Toronta či M. Reimana z Berlína. V rámci finančních možností byly navázány nové standardní obchodní styky s českými distribučními firmami a knihovnami západní Evropy i Ameriky. Rozpad východního bloku, stejně jako následný chaos, vyvolaný především válkou v bývalé Jugoslávii, značně ztěžil nákup i výměnu nových knih s touto částí kontinentu. Pouze dlouholeté osobní kontakty zaměstnanců knihovny s povolanými lidmi v zahraničí a velké osobní nasazení umožnily udržet a posléze opět rozvinout vzájemnou spolupráci. V současné době je stav výměny a nákupu knih v podstatě stabilizo-

vaný a standardní. Jako možné cesty dalšího rozvoje vidíme například tyto prvky:

1. směrem na východ navázání kontaktů s knihovnami či vědeckými ústavy v asijské části Ruska, neboť mnoho nízkonákladových odborných publikací, jež by nás zajímaly, se k prodejčům v centru tohoto státu nemusí vůbec dostat, případně jejich cena tímto přesunem na západ regionu velmi vzrůstá.
2. Vzhledem k finanční náročnosti nákupu nových knih by bylo bezpochyby přínosné navázání spolupráce s novými výměnnými partnery na západě (především ve Velké Británii a v USA). Ve většině velkých knihoven či univerzit na západě dnes pracují lidé pocházející z České republiky, jejichž zájem na propagaci české literatury by mohl být pro nás výhodou. Problémem je ustupující zájem západních institucí o knižní výměnu.
3. Za úvahu by stálo intenzivnější využití rozsáhlého duplikátního fondu Slovanské knihovny (cca 70 000 svazků), jehož mnohé tituly budí oprávněný zájem a usnadňují výměnu.

Ačkoliv po dramatických událostech konce 80. a začátku 90. let ve střední a východní Evropě přírůstek publikací poklesl asi o třetinu, v následujících letech došlo ke kvalitativní obměně struktury přírůstku a dokonce k opětovnému nárůstu objemu doplňované literatury. V posledních letech se průměrný roční přírůstek publikací Slovanské knihovny pohybuje mírně nad hranicí 7000 svazků (počet odebíraných periodik je cca 360), což lze za stávající situace a možností považovat za uspokojující. Za připomenutí stojí, že přibližně třetina přírůstku pravidelně pochází z darů. V letošním roce dosáhne fond knihovny 750 000 svazků.

Zpřístupňování fondu

Podobně jako celá Národní knihovna, snaží se i Slovanská knihovna usnadnit uživatelům přístup k informacím. To se týká v první řadě převodu katalogů do jiné než lístkové podoby. Roku 1992 využila knihovna nabídky Norman Ross Publishing Inc. na zhotovení mikrofišové podoby svého generálního katalogu a katalogu RZHA. Generální katalog byl naskenován v letech 1997–1998, katalog knih RZHA v roce 2000 a oba jsou volně přístupné na internetu. V současnosti knihovna provádí postupnou retrokonverzi lístkového generálního katalogu do elektronické podoby. Díky grantu Open Society Institute Budapešť byla v roce 2000 provedena retrokonverze 55 000 záznamů. Slovanská knihovna participuje na grantu Národní knihovny „Retrospektivní konverze generálních katalogů Národní knihovny ČR“ z programu VISK (Veřejné informační služby knihoven) Ministerstva kultury ČR. Díky tomu bude do konce tohoto roku provedena retrokonverze dalších 105 000 záznamů. Především otázky finanční limitují další postup směřující v ideálním případě k provedení kompletní retrokonverze jak generálního katalogu Slovanské knihovny, tak katalogu rozsáhlé a velmi vzácné a ceněné knihovní části RZHA. Přínosné, byť nesmírně náročné by bylo například podrobné zpracování a provedení retrokonverze sbírky staré, ruský vydané literatury – tzv. Smirdinovy knihovny, či sbírky separátů.

Počínaje rokem 1997 byl uzavřen lístkový katalog, záznamy nových knih se zpracovávají výhradně do elektronického katalogu, kam v rámci rekatalogizace dále přibývají záznamy všech půjčovaných nezpracovaných knih

a výběrově i dalších starších významných titulů. Ve stejném roce byl ve Slovanské knihovně testován a vyzkoušen automatizovaný výpůjční systém, posléze zavedený v celé Národní knihovně.

Další formou zpřístupňování fondů, kterou Slovanská knihovna svým uživatelům poskytuje, je převádění vzácných a unikátních dokumentů do mikrofilmové a případně digitální podoby. Za finanční podpory Senátu Parlamentu ČR bylo zmikrofilmováno, digitalizováno a na soubor CD-ROMů uloženo 181 titulů (celkem 20 000 stran) periodik vydávaných ruskými a ukrajinskými emigranty v meziválečném Československu. Díky grantu Open Society Institut Budapest a Grantové agentury ČR bylo v letech 1998–1999 zmikrofilmováno 418 titulů (66 000 stran) periodik pocházejících ze sbírek RZHA. Tematicky byl projekt zaměřen na periodika vydávaná během druhé světové války na okupovaných územích bývalého SSSR, na noviny publikované v době občanské války a první vlny emigrace do Evropy, Asie a Ameriky. V současné době Slovanská knihovna řeší další grant udělený Grantovou agenturou ČR „Novinová sbírka Slovanské knihovny: kompletace, zpracování a mikrofilmování části unikátní sbírky bývalého Ruského zahraničního historického archivu“, díky němuž bude do konce tohoto roku zmikrofilmováno dalších více než 400 titulů (150 000 stran).

Dále lze také uvažovat o digitalizaci vzácných rukopisů, starých tisků a některých jedinečných sbírek staré literatury z fondů Slovanské knihovny (např. Smiridnova knihovna). Podobně jako u jiných akcí, tak i v těchto úvahách je ovšem limitujícím faktorem otázka finanční.

Knihovna ve svých depozitářích uchovává rovněž velké množství archivních materiálů, rukopisů a dalších archiválií a písemností, jejichž zpřístupnění je badateli rovněž žádáno. Mezi těmito archivními dokumenty najdeme rozsáhlé materiály z činnosti A. V. Florovského, A. L. Bema, P. N. Savického, V. N. Tukalevského, korespondenci P. N. Čaadajeva, literární pozůstalost M. Hórniky, rozsáhlý provozní archiv RZHA, archivy několika emigrantských organizací a spolků atd. Knihovna uchovává unikátní sbírku ruských politických plakátů z revolučního roku 1917 a možná největší sbírku ukrajinského emigrantského výtvarného umění vůbec (zpracována byla podobně jako sbírka korespondence Lesji Ukrajinky a rodiny Kosač za pomoci grantu, který poskytl Kanadský institut ukrajinských studií). Deponování archiválií by měla vyřešit rekonstrukce a rozšíření trezoru Slovanské knihovny, která se uskuteční v příštím roce. Otevřenou zůstává otázka uspokojivého zpracování a evidence těchto archiválií tak, aby mohly být bez obav ze zničení předloženy badatelům. V řešení této problematiky shledává Slovanská knihovna jeden ze svých hlavních úkolů.

Služby a uživatelé

V přístupu k uživatelům, resp. čtenářům, prošla Slovanská knihovna v poslední době značnými změnami. Roku 1998 se podstatně zvýšil komfort pro uživatele díky rekonstrukci a výraznému rozšíření studovny, která má nyní 30 studijních míst. Uživatelé také mají k dispozici volný výběr knih (cca 20 000 svazků) i příruční knihovnu slovníkové a encyklopedické literatury (cca 3 000 svazků). Ve studovně jsou umístěny čtečky mikrofilmů, kopírka a rovněž dva počítače s přístupem na internet, na nichž je možné využít například přístup k významným světovým databázím. V letošním roce by se počet těchto počítačů

měl zvýšit na tři. V příštím roce bude provedena připravovaná rekonstrukce vstupních a výstavních prostor, trezoru a především rozšíření a rekonstrukce půjčovny. V půjčovně získají uživatelé přístup ke třem počítačům, na nichž lze vyhledávat v katalozích knihovny (v současnosti dva). Rovněž zde bude umístěn volný výběr odborných periodik odebíraných knihovnou. V této souvislosti je nutné zmínit, že Slovanská knihovna získala významný finanční dar ze soukromého zdroje určený pro částečné financování této rekonstrukce.

Provedením jmenovaných stavebních úprav nebude pochopitelně dosaženo ideálního stavu. Mnoho otázek navozuje například nedostačující kapacita skladišť (20 % fondu je deponováno v centrálním depozitáři Národní knihovny v Hostivaři) i stav jednotlivých pracovišť (stojí za připomenutí, že přestěhování Slovanské knihovny do současných prostor v roce 1929 bylo tehdy považováno za dočasné a provizorní řešení, čemuž pochopitelně odpovídala i kvalita a způsob prováděných stavebních úprav). Tato problematika však již zasahuje do obecného tématu celkové koncepce budoucího rozvoje Národní knihovny a bude předmětem dalších jednání a úvah.

Úpravami prostor pro uživatele aktivity knihovny směrem k veřejnosti nekončí. Jako velké téma pro následující období vidíme nutné zintenzivnění propagace knihovny u širší veřejnosti, neboť se až příliš často stává, že ani sami uživatelé Národní knihovny nemají o existenci Slovanské knihovny tušení. Především směrem ke studentům spatřujeme velké možnosti. V akademickém roce 2004/2005 bude exkurze do prostor Slovanské knihovny nabízena jako součást prohlídky Národní knihovny středním i vysokým školám, chystá se několik informativních vystoupení zaměstnanců knihovny na vzdělávacích akcích. Připravuje se také tisk letáku, který bude přibližovat činnost Slovanské knihovny a možnosti využívání jejích služeb, byla zahájena spolupráce s několika časopisy a občanskými sdruženími, jež mají zájem propagovat knihovnu na svých stránkách či akcích atd.

Publikační, badatelská a výstavní činnost

Nezanedbatelnou složkou činnosti Slovanské knihovny jsou její aktivity publikační, výstavní a vědecké. Dlouholetou tradici mají především práce bibliografické. Zde lze zmínit, že knihovna od roku 1973 působí jako bibliografické ústředí Mezinárodního komitétu slavistů (International Committee of Slavists). Dalšími typy vydávaných publikací jsou katalogy k výstavám, odborné studie, sborníky příspěvků z pořádaných konferencí. Tematicky se publikační činnost zaměřuje především na českou slavistiku, prezentaci fondu knihovny a dále na širokou problematiku ruské, ukrajinské a běloruské emigrace působící v meziválečném období v Československu. V současné době je zahajován projekt vydávání tematických sborníků „Prague Perspectives“, v rámci něhož umožňuje knihovna badatelům (preferováni jsou především mladší zájemci) ze všech oblastí týkajících se slovanské problematiky publikovat statě v cizích jazycích, čímž se pokouší zviditelnit českou slavistiku a představovat práce jednotlivých odborníků v zahraničí. Stále nevyčerpaným tématem je problematika protibolševické emigrace.

Knihovna pořádá každý rok několik výstav, kromě svých výstavních prostor ve třetím patře Klementina se podílí i na přípravě výstav v přízemí a 1. patře. Slovanská

knihovna zaštiťuje pořádání různých seminářů, diskusí, konferencí a dalších odborných akcí. Rovněž v této oblasti jsou vítána a preferována témata navrhovaná a vyžadovaná nastupující generací odborné veřejnosti. V rámci Semináře východoevropských dějin při Slovanské knihovně např. zájemci z řad studentů svá témata nejen navrhuji, ale často své názory sami prezentují a ověřují v diskusích.

Bývalé vedení knihovny se snažilo, aby se ze Slovanské knihovny stalo nejen centrum četby a studia, ale aby se knihovna stala vyhledávaným zdrojem informací, které se týkají slavistiky v nejširším měřítku. Proto bylo na internetových stránkách mj. zpřístupněno několik průběžně doplňovaných seznamů domácích a zahraničních univerzit, knihoven a vědeckých pracovišť zabývajících se problematikou slavistiky. Dobré reference na tyto služby přicházejí i ze zahraničí. Každoročně je také obnovován seznam ohlášených slavistických akcí. Letos plánuje knihovna spuštění elektronické diskusní konference pro oblast slavistiky.

Závěr

Před pracovníky Slovanské knihovny se stále vynořují nové úkoly, většinou dlouhodobého charakteru, jejichž plněním se kompletuje, dotváří i nově definuje pohled na smysl činnosti knihovny. Důvody pro existenci Slovanské knihovny a pohledy na její fungování prošly v průběhu desítek let její existence bezpochyby radikálními změnami, základ však zůstává stále stejný: Slovanská knihovna má představovat (v nejširším slova smyslu) centrum slavistických studií vyhledávané širší veřejností, jež má být jednak schopno plnit odborné požadavky vědecké obce, současně však musí přitáhnout a uspokojit laické uživatele se zájmem o obsáhlé spektrum problémů střední a východní Evropy. Při hledání této pozice bylo v průběhu posledních několika let bezpochyby mnohé vykonáno, o čemž může svědčit například stále rostoucí počet registrovaných uživatelů.

Kontakty

Národní knihovna ČR
Slovanská knihovna
Klementinum 190
110 00 Praha 1

tel.: 221 663 356 (půjčovna)

tel.: 221 663 354 (ředitel)

fax: 221 663 176

e-mail: sluzby.sk@nkp.cz

URL: <http://www.nkp.cz> (odkaz Slovanská knihovna)

PhDr. Lukáš Babka
Národní knihovna ČR
lukas.babka@nkp.cz

Poznámka redakce:

PhDr. Lukáš Babka je ředitelem Slovanské knihovny, funkce se ujal dne 1. března 2004.